

jük, hogy csak ilyenek az igazán maradandók és alapvetők. Az ilyenekre építhet a jövő nemzedék, még ha nem tökéletesek is, s emelheti mind magasabbra irodalomtörténetünk hatalmas palotáját.

Ezzel a gondolattal nyitom meg a Magyar Irodalomtörténeti Társaság 1939. évi rendes közgyűlését.

Hogyan készül a „Magyar írók“ új sorozata?

Írta: GULYÁS PÁL.

Amikor 1913 augusztusában a legkiválóbb magyar bibliográfusok egyike, a pátriárka kort ért id. Szinnyei József m. n. múzeumi osztályigazgató munkás kezéből kihullott a toll, életműve, a *Magyar írók* befejezetlenül maradt. Abból a hatalmas emlékműből, melyet a szó legtágabb értelmében vett magyar — pontosabban magyarországi — irodalomnak emelt, hiányzott még néhány téglá. Az utolsó életrajz, melyet végleges formába tudott önteni, a Zichy Antalé volt. A Zichy Domonkos életrajzától a Zsutai Jánoséig terjedő rész megíratlanul maradt. Ezt a részt legkisebb fia, Ferenc, a jeles irodalomtörténész pótolta, akit nehéz feladata sikeres megoldásában atyja hátrahagyott jegyzetei — szinte kizárólag rövid utalások — támogattak. Természetesen a nagy mű, melynek jelentőségét, megbecsülhetetlen értékét a magyar tudományos világ teljesen átérezte, még e befejezett formájában sem teljes. Hiszen a tizennégy vaskos kötetre terjedő munka megjelenése egy teljes negyedszázadot vett igénybe s e hosszú idő alatt sok új név bukkant felszínre, mely már nem kerülhetett be a törzsmunkába, sok életpálya, melyet Szinnyei megrajzolt, közben végső céljához ért vagy a szerény kezdetnél nem sejtett magasba ívelt!

Szinnyei Józsefnek, amikor lexikona megírásába fogott, háromféle megoldási mód kínálkozott. Az egyik mód az, melyet az angol Stephen Leslie és folytatói követtek az 1885-ben megindult *Dictionary of national biography* hatvan s egynehány kötetében, s amely abban áll, hogy kizárólag befejezett életpályák megörökítésére szorítkozik. A másik mód az, melyet az 1913-ban elhunyt Rizner Lajos követett *Bibliografia pisonictva slovenského* című mintaszerű munkájában, mely egészen rövid életrajzok kíséretében az 1900-ig bezárólag megjelent tótnyelvű irodalmat dol-

gozza fel s 1929—34. jelent meg hat testes kötetben. S végül a harmadik mód, melyet Christian Gottlieb Jöcher is követett 1750—51. napvilágot látott *Allgemeines Gelehrtenlexikon*ában s amely mindmáig a legáltalánosabban elterjedt, egyformán figyelembe veszi a holtakat és az élőket, mégpedig a vállalat megjelenésének időpontjáig. Szinnyei ezt a harmadik módszert alkalmazta, amelynek kétségkívül megvan az a nagy előnye, hogy szoros kapcsolatban marad az étellel. Munka közben azonban csakhamar rájött, hogy a jelen mily gyorsan válik múlttá s hogy még az egyes kötetek címlapjára kitett évszám sem fedi teljesen a kötet időbeli tartalmát. Éppen ezért a III. kötettől kezdődőleg az egyes ívek végén a normában jelezte nyomdába adatásuk időpontját.

Ez a dátum azonban távolról sem jelenti azt, mintha a kérdéses íven tárgyalt írók eddig az időpontig maradéktalanul földolgoztattak volna, hanem csupán azt, hogy melyik az a legvégső időpont, melyre nézve egy-egy ív adatai felvilágosítással szolgálhatnak. A valóságban ugyanis Szinnyei eredeti adatgyűjtése 1890 táján, amikor műve kiadása hosszás luza-vona után végre megindulhatott, végleg lezárult, s ő az egyes életrajzok végleges formábaöntésekor a dolog természeténél fogva arra kényszerült, hogy az általa egykor egybehordott életrajzi és könyvészeti adalékokat a nyomtatásban megjelent legújabb bibliográfiák és biográfiák (főleg lexikonok) adataival kiegészítve tárja az olvasó elé. Saját adatgyűjtésén kívül — melyhez az általa bekért vagy neki önként beküldött kéziratok önéletrajzokat is számíthatjuk — e nyomtatott források mellett volt ugyan még egy *à jour* tartott írott forrása, az Orsz. Széchényi Könyvtár cédulacímjegyzéke, ez azonban csak az önállóan megjelent munkákra szorítkozott, amennyiben azok a könyvtárba befutottak s a felhasználás időpontjáig fel is dolgoztattak, ami a legtöbb esetben félesztendei késedelmet jelent.

Ily körülmények közt érthető, hogy szinte az utolsó füzet megjelenése pillanatában Heinrich Gusztáv, a M. Tud. Akadémia akkori nagyvonalú főtitkára kezdeményezésére, akinek a *Magyar írók* megjelenése körül addig is elévülhetetlen érdemei voltak, fölmerült az a gondolat, hogy ezt a páratlan bio-bibliográfiai alkotást egy újabb hasonló kiadvány kövesse, mely színvonalon tartsa ezt a szellemi életünk története megismeréséhez nélkülözhetetlen forrásmunkát. Erre maga Szinnyei is gondolt s hogy

folytatói feladatát tőle telhetően megkönnyítse, a *Magyar írók* egész kéziratos anyagát „végrendeletében a M. N. Múzeumra hagyta, abban a reményben, hogy talán akadnak hozzá hasonló önzetlen emberek, akik folytatják ezt a soha véget nem érő, óriási türelmet és nagy önfeláldozást kívánó munkát, melynek jutalma sok gáncs és kevés elismerés”. Szinnyei Ferenc, akinek a *Magyar írókhoz* írt utószavából vettük ezt az idézetet, bár a befejező füzet tőle származó hasábjain bőven igazolta arra való rátermettségét és tudását, hogy a nagy mű első folytatója legyen, erre a gigászi feladatra egyéb tudományos terveire való hivatkozással, melyek a magyar irodalomtörténet nagy hasznára azóta nagyrészt meg is valósultak, nem vállalkozott. Így a kiegészítő sorozat elkészítésével a M. Tud. Akadémia még 1915-ben éppen Szinnyei Ferenc javaslatára e sorok íróját bízta meg. Mondanom se kell, mekkora örömmel fogadtam e rám nézve megtisztelő megbízatást, bár mint néhány hasonló természetű munka szerzője, eleve tisztában voltam azzal, hogy évek áldozatos munkájával jegyeztem el magam. Meg kell azonban vallanom, hogy a vállalkozás pillanatában sejtelmem sem volt arról, hogy mekkora fába vágtam a fejszémeket s még kevésbé arról, hogy milyen mármár leküzdhetetlen akadályok fognak nemcsak az adatgyűjtés és megszerkesztés, hanem elsősorban és főképp a kiadatás elé tornyosulni!

Mínthogy tervezett munkám zöme az élő írókkal foglalkozik, első dolgom az volt, hogy a M. Tud. Akadémia megbízására hivatkozva, megszerkesztettem egy általános fölhívást, melyben a publicisztikai, szép-, tudományos és gyakorlati irodalom minden művelőjét arra ösztökéltem, hogy életrajzát s irodalmi működése teljes jegyzékét küldje be címemre a M. N. Múzeum könyvtárába. E felhívást Heinrich Gusztáv az Akadémia költségére kinyomatta s a budapesti napilapoknak, valamint több szakfolyóiratnak is megküldötte. Ez volt az egyetlen anyagi támogatás, melyben megbízóm részéről mindmáig részesültem. Mínthogy e felhívás a legtöbb lapban csakugyan megjelent, tájékozatlanságomban úgy véltem, hogy ezzel az élők javarészt el is vannak intézve: mindenki, aki csak valaha tollat vett a kezébe, siegni fog beküldeni adatait s nekem mindössze annyi dolgom lesz velük, hogy a befutó életrajzokat egységes formába öntsem, a magam gyűjtésével kiegészítsem s főleg könyvészeti szempontból ellenőrizzem.

Mialatt esőstül fognak ölembe hullani az élők önvallomásai — véltem —, addig majd a közben elhunytak adatainak szentelhetem minden szabad időmet. Erre a célra legalkalmasabbnak a *Vasárnapi Újság* nekrológ-rovata látszott, melyet Szinnyei is állandóan idézett. Ezt a rovatot 1890-től gondosan átnéztem s a talált adatokat bejegyeztem a *Magyar írók* egyik példányának a margójára. Munkaközben csakhamar rájöttem, hogy célszerű lesz az egész tizennégy kötetet végignézni s kijegyezni belőlük az álneveket és névváltoztatásokat, meg a nevek alakváltozatait. Ez úton sikerült nem egy olyan író kiderítenem, aki többször szerepel a munkában, egyszer valódi, másszor álnéven, vagy névváltoztatás esetén eredeti és megmagyarosított néven, de többnyire anélkül, hogy e különböző névváltozatok alól egymásra utalás történt volna. Így például az I. köt. 128. h. Almási László név alatt minden életrajz nélkül szerepel egy Gogoly-fordítás, melyről a III. köt. 428. h. tudjuk meg, hogy Csopey László ily álnéven megjelent fordítása. Ennek bizonyára az a magyarázata, hogy Szinnyei csak Csopey később beküldött életrajzából tudta meg az Almási László név álnév voltát. Kevésbé érthetők az olyan esetek, amikor az álnév alól megtörtént ugyan az utalás a valódi név alá s itt meg is találjuk az illető író életrajzát, de úgy az álnevet, mint az álnéven írt munkák címét hiába keressük. Ez történt pl. Belényesi Gáborral, amely név alól Nagy Péterre szól az utalás (I : 788. h.). A IX. köt. 740/43. h. azután meg is találjuk Nagy Péter ref. püspök részletes életrajzát s műveinek jegyzékét, de már ebben a cikkben sem a Belényesi Gábor álnévről, sem az e néven megjelent műfordításokról nem történik említés. Hogy az ilyesmit lehetőleg elkerüljem, jó előre kicéduláztam nem csupán a Szinnyeiben talált, hanem a későbbi időből feloldanom sikerült álneveket és jegyeket is, mégpedig az abc egész területéről. Persze azért az ilyenfajta tévedések végleg nem voltak kiküszöbölhetők. Hiszen az álnevek egy része a megtévesztésig hasonlít a valódi nevekhez s álnév voltak csak akkor derül ki, amikor feldolgozásra kerülnek. Ha az ilyenkor kiderített valódi név az abeben az álnév mögé kerül, úgy nincsen semmi baj s az egész dolog egy utalással elintézhető, de ha a valódi név a betűrendben megelőzi az álnevet, akkor nem marad más hátra, mint hogy az álnéven szerepeltessük az illető művet vagy műveket, utalva az eredeti név alatt már közölt életrajzra.

Hasonló komplikációkra vezetnek a törvényes névváltoztatá-

sok. A „M. Heraldikai és Genealógiai Társaság egyik igazgató-választmányi tagja“ 1895-ben kiadta *Századunk névváltoztatásai* címen a helytartósági és miniszteri engedéllyel 1800–1893-ig megváltoztatott nevek gyűjteményét, melyet megjelenése óta Szinnyei is figyelembe vett s amelyet magam is állandóan konzultáltam. Szinnyei azonban csak akkor fordult e könyvhöz, amikor egy-egy életrajzot végleges formába öntött s így többször megesett vele, hogy művében egy-egy író eredeti és magyarosított nevén is szerepel. Ezeket utalásokkal egyesítettem s hogy az ilyen fajta dubletteket a magam munkájából lehetőleg kiküszöböljem, eredeti gyűjtésem egész anyagát egybevettem ezzel a könyvvel s az eredeti és változtatott neveken szereplő adatokat a változtatott név alatt egyesítettem, természetesen mindenkor utalva az eredeti név alól. Ha a változtatott név viselője eredeti nevén semmit sem írt, ez az utalás elmaradt s csupán a változtatott név után zárjelben tüntettem azt ki a cikk elején. Ellenben ha az író új nevét, mint írói álnevet használta egy ideig s csak utóbb vette fel törvényesen, a változtatott névre az eredeti névről is utaltam. Minthogy azonban a *Századunk névváltoztatásai* csupán az 1893. év végéig eszközölt magyarosításokról nyújt felvilágosítást, indítatva éreztem magamat arra, hogy a saját használatomra 1894-től 1921-ig kicédulázzam az egész *Budapesti Közlönyt*. Így egy 60.918 cédulából álló szoros betűrendben tartott jegyzéket nyertem, mely sajtókész állapotban várja az esetleges publikálás óráját. Ez teljesen a *Századunk névváltoztatásai* módszerével készült, de azzal a különbséggel, hogy a belügy-miniszteri engedéllyel eszközölt névváltoztatások mellett a királyi engedéllyel történetekre is kiterjeszkedik. Tévedés volna azonban azt hiunünk, hogy ezzel a névváltoztatások kérdését maradéktalanul sikerült megoldani. Hiszen igen sok névváltoztatás örökbefogadás útján igazságügyminiszteri engedéllyel történt s ezekről a *Budapesti Közlöny* nem nyújt tájékoztatást. Egy másik nehézség abban áll, hogy a magyarosított nevek közt igen sok a homonym. Itt az azonosítás csak bizonyos mellékkörülmények figyelembe vételével történhetik. Ilyenek pl. a magyarosított név viselőjének a *Budapesti Közlöny*ben többnyire (de, sajnos, nem mindig) feltüntetett illetőségi vagy tartózkodási helye és állása. Azoknál, akik az 1930. évi székesfővárosi törvényhatósági választók kinyomatott jegyzékében szerepelnek, megkönnyítik az azonosítást a születési helyre és a szülők nevére vonatkozó rovatok

— föltéve persze, hogy ezek a valóságnak megfelelően töltettek ki. Igen gyakran a hírlapok házassági vagy halálozási rovata jön segítségünkre, amelyben a fiú vagy leány magyarosított, az apa eredeti nevén szerepel. Ezt is a lehetőséghez képest kiaknáztam.

A névazonosításnál egy utolsó, de nem megvetendő nehézséget s hibaforrást képeznek az utónevek. Ez a nehézség főleg két kategóriánál merül fel: a szerzeteseknél és a zsidóknál. Van nem egy szerzetes, aki még beöltözése előtt magyarosította meg a nevét s mint szerzetes új utónevet vett fel, amely alatt persze hiába keressük a névváltoztatások sorában. A zsidókuál viszont igen gyakori, hogy a közéletben egészen más utónév alatt szerepelnek, mint a születési anyakönyvben s a névváltoztatásra mindig az anyakönyvezett névvel kapnak engedélyt. Így pl. Osvát Ernőt, a *Nyugat* egyik megalapítóját hiába keressük a névváltoztatások sorában. Hogy megtalálhassuk, ahhoz tudnunk kell, hogy utóneve nem Ernő, hanem Ezékiel. Még szerencse, hogy a belügyminisztérium nagynéha az eredeti utónév mellé kiteszi a fölvett nevet is ilyenformán: „Bermann Adolf, a közéletben Tamás és leánya Noémi“ Kóbor-ra változtatták a nevüket. Utónévváltoztatással lehet továbbá dolgunk a kitéréseknél. Így pl. Szabó Ervin dr., a Fővárosi Könyvtár igazgatójáról, aki 1918-ban mint felekezetenküli hűnyt el, az ungvári gimnázium értesítői alapján kiderítettem, hogy az izr. Schlesinger Ármin hetedikes korában Szabó Ármin, érettségi előtt pedig ref. és Szabó Ervin lett. Persze ezt nem mindig sikerült ilyen pontosan kikutatni. Hogy pl. Bauer Herbert, aki 1913-ban Balázásra magyarosította a vezetéknevét, mint jutott a Béla utónévhez, azt, sajnos, mindmáig nem voltam képes megállapítani. Tudtommal nem kerestek ki s a névmagyarosításkor még Herbertnek hívták, hanem azért Bp. szföv. közoktatási évkönyvében, tehát hivatalos kiadványban is Balázs Béla néven szerepel.

Ami a szerzeteseket illeti, ezeknél az utónév nemesak a névmagyarosítás megállapításánál okozhat gondokat. Egy részük, kilépve a rendből, továbbra is szerzetesi utónevükön szerepelnek az életben és az irodalomban (pl. Horváth Cirill, tulajdonkép József, a jeles irodalomtörténész), míg mások ilyenkor a csuhával együtt szerzetesi nevüket is levetik (pl. Nyilasi Rajmund, utóbb Nyilasi Lajos). Ilyenkor vajmi könnyen megeshetik, hogy ugyanaz az egyén kétszer kerül a *Magyar írókba*. Hát még ha

a rendből való kiválás nemcsak a szerzetesi utónév letételével, hanem a vezetéknev megváltoztatásával is komplikálódik! Ilyenkor valóságos detektívmunkát kell végeznünk, hogy a dubletteket elkerüljük. Megvallom, hogy ez a detektívmunka eléggé kedvemre való s egy-egy bonyolultabb eset földerítése éppoly örömmel tölt el, mint a rejtvényfejtőt valamely nehezebb feladvány megoldása.

Még a férfiakénál is több gondot okoz a nőírók neve. Itt ugyanis minden, az imént felsorolt eset mellett, még a férj nevéből, helyesebben annak felhasználási módjából eredő bonyodalmak várnak egységes megoldásra. Az irodalmat művelő hölgy férje nevét a következő módokon használhatja: 1. Teljesen mellőzi s férjhezmenetele után is leánynevén ír (pl. Ferenczi Sári); 2. leányneve elé odailleszti a férj vezetéknevének kezdőbetűjét (pl. P. Gulácsy Irén). Ez a kezdőbetű azután a férj személyében beállt változásoknak megfelelően módosul (pl. F. Kaffka Margit és B. Kaffka Margit), de arra is van eset, hogy a hölgy ragaszkodva az első férj nevének a kezdőbetűjéhez, második férjét nevének e kezdőbetűhöz simuló megváltoztatására bírja (közismert példa erre egyik legkiválóbb drámai színésznők esete, aki mint író nő már Szinnyeiben is szerepel); 3. a férj vezetéknevét mint valami predikátumot használja leánykori neve előtt (pl. Dobosi Pécsi Mária); 4. a férj vezetéknevét *-né*-ragos formájában helyezi leánykori vezetékneve elé (pl. Beniczkyné Bajza Lenke); 5. leánykori vezetéknevét a férjével helyettesíti (pl. Altai Margit); 6. teljes leánykori neve elé kiteszi a férj vezeték- és utónevét, ami úgy genealógiai, mint bibliográfiai szempontból a legkorrektebb eljárás, de valószínűleg hosszadalmassága miatt eléggé ritka; 7. kizárólag férje vezeték- és utónevét használja *-né*-ragos formában (pl. Rudnay Józsefné). Minthogy számos nőíró többször is férjhez ment, arra az elvi álláspontra helyezkedtem, hogy valamennyi író nő leánykori vezetékneve alatt iktatom be a *Magyar írók* új sorozatába, ami családtörténeti szempontból is a legmegfelelőbb. Persze a férj vagy a férjek neve alól utalás készült a leánykori névre még akkor is, ha az illető hölgy írásainál sohasem használta férje nevét. Magától értetődik, hogy ha a rendelkezésemre álló forrásokból a férj nevét csak részben vagy egyáltalán nem sikerült megállapítanom (férjes nőknél még a különben oly pontos *Tiszti címtár* is igen gyakran beéri a pusztá vezetéknev feltüntetésével), ez az utalás is hiá-

nyos vagy egészen elmarad. Jelentéktelenebb írónőket, akik csupán férjük teljes neve alatt írtak, ha sem leánykori nevüket, sem életrajzi adataikat nem sikerült jó előre beszerezniem, kénytelen-kelletlen a férj neve alatt soroztam be cédulagyűjteményembe. Ha azután a végleges földolgozásnál a leánykori név az abc-ben hátrább esik a férj nevéénél, úgy akadály nélkül a leánykori név alá helyezhetem át, ha azonban megelőzi a férj nevét, akkor az életrajz a férj neve alá kerül s majd a III. sorozat szerzőjének lesz a feladata, hogy — miként ezt a Szinnyeinél előforduló igen sok esetben én is megtettem — az alapmunkában elmaradt utalást pótolja.

Az az általános felhívás ugyanis, melyet Heinrich Gusztáv még 1915-ben a lapokban és folyóiratokban közzététetett s amelyet 1925-ben, amikor a mű első, kudarcra végződött kiadása megindult, újra leadtattam, kevés eredménnyel járt: mindössze néhány száz önéletrajz futott be hozzám. Látna a gyéren szállingózó önéletrajzokat, jó előre számolnom kellett a körülményekkel, hogy a munka végleges megszüvegezésével párhuzamosan személyre szóló felhívásokkal kell majd próbálkoznom. Igen ám, de hogy minden irodalmilag is működő egyént — amennyiben lexikonokban s más életrajzi adatok szempontjából kiaknázható forrásművekben nem szerepelnek — *ad personam* megkereshessek, ahhoz tudnom kell majd, hogy kik azok, akik valamelyes irodalmi munkásságot kifejtettek? A szó legtágabb értelmében vett filológiára nézve a Hellebrant Árpád szerkesztésében az *EPhK*-ben 1919-ig évről-évre megjelenő bibliográfia bőséges támpontul szolgált. Még kényelmesebb kiindulásul kínálkozott a Pesti Alfréd megindította *Magyarország orvosainak évkönyve*, mely 1928-ig nemcsak orvosi folyóirataink cikkeinek szinte teljes könyvészeti feldolgozását, hanem az orvos-szerzők lakcímét s néhány fontos életrajzi adatát is nyújtja. Ez a két s több más könyvészeti összeállítás, melyekre művem minden egyes cikke irodalmi rovatában gondosan hivatkozom, azonban távolról sem merítették ki hazánk teljes irodalmi termelését s meglehetősen nagy területeket csak igen hiányosan dolgoztak fel vagy teljes egészében kiaknázatlanul hagytak. Hogy az ekként előálló aránytalanságokat lehetőleg kiküszöböljem, kénytelen voltam a hírlap- és folyóiratkötetek ezreit átnézni s eredeti gyűjtéssel kiegészíteni a másodkézből beszerezhető anyagot.

Összesen 15 budapesti napilap 316 évfolyamának 3720 és 25

vidéki napilap 527 évfolyamának 7186 kötetét, együttesen 843 évfolyam 10.906 kötetét néztem át, a napilapok egy-egy hónapját egy-egy kötetnek számítva. E napilapokból kijegyeztem az összes névvel ellátott politikai, tudományos és ismertető cikkek, riportok, kritikák és szépirodalmi közlemények szerzőit, a név mellé kitéve a lap címét s az évfolyam évszámát, melyben az illető közlemény megjelent. Ha a szerző neve mellett polgári állását vagy tartózkodási helyét is feltüntette, ezek az adatok is rá kerültek az egyes cédulákra. Utóbbi adatok elsősorban az azonos nevű szerzők egymástól való megkülönböztetésére szolgálnak. Az egyes dolgozatok címét rendszerint nem jegyeztem ki, mivel ezek közlésére munkámban úgysem kerülhetett volna a sor. Hiszen ez annyira megnövesztette volna máris nagyterjedelműnek ígérkező művemet, hogy kinyomatása teljesen lehetetlenné lett volna. Ennek igazolására egyetlen esetben, az Ady Endréében valamennyi neve vagy előttem ismert álnevei alatt megjelent írását, legnagyobb szerűbb verseitől az utolsó szerkesztői üzenetéig, nemcsak hogy kijegyeztem, hanem művem Ady-cikkében ki is nyomattam. S íme, bár Ady nem is volt a legtermékenyebb írók egyike s írói pályája mindössze 23 évre terjedt, mégis a hírlapokban és folyóiratokban megjelent írásainak pusztán címfelsorolása 48 hasábot foglal el! Éppen ezért céduláimon rendszerint beértem az egy-egy lapban megjelent írások műfajának jelzésével, ilyenformán: vers, műford., elb., vezércikk, rendőri riport, szính. kritika, közgazd. cikk stb. Az eredeti és fordított regények, több lapszámra terjedő tanulmányok és cikksorozatok azonban címük szerint is fölvetettek. De kijegyeztem a címeket minden olyan esetben is, amikor a cikk életrajzi jellegű, vagy fényt derít a szerző sajátos képzettségére és foglalkozására. E bibliográfiai kijegyzések mellett igen sok életrajzi adatot is kiírtam a napilapok politikai, művészeti, irodalmi, közgazdasági, sőt nem egyszer törvénytudományi rovatából is, de főleg a napihírek „házasság“, „kinevezések“ és „halálozások“ felírású közleményeiből. Figyelemmel kísértem továbbá a „szerkesztői üzenetek“-et is, mivel ezekben igen sok, a lapban használt álnévről és betűjegyről rántotta le maga a szerkesztőség a leplet s nem egyszer a belmunkatársak életviszonyairól is tájékoztatja a tényleg vagy állítólag érdeklődő olvasókat. Mindezt figyelembe véve, azt hiszem, inkább alatta maradok a valóságnak, ha az egy-egy hírlapkötetből való kijegyzések számát átlag százra teszem. A végösszeg így jóval

meghaladja az egymilliót. Ha mármost az egy-egy adat kijegyzésére fordított időt igen szűkösen egy percre becsülöm, kiderül, hogy csupán e negyven napilap feldolgozása 16.668 munkaórát jelent, ami nyolc órával számítva egy-egy nap teljesítményét s 300 munkanapnak egy-egy évet: hat évet és kilenc hónapot tesz ki!

Az ilymódon feldolgozott napilapok a következők: *a)* Budapestiek: *A Polgár* (1905—1913), *Alkotmány* (1896—1919), *Az Ujs.* (1903—1919), *B. Hírl.* (1891—1919), *B. Napló* (1896—1916), *Hazánk* (1893—1905), *M. Hírl.* (1891—1919), *M. Nemz.* (1899—1913), *Morsz.* (1896—1919), *Nemzet* (1891—99), *Népszava* (1891—1919), *P. Lloyd* (1891—1924), *P. Hírl.* (1891—1919), *P. Napló* (1891—1919), *Világ* (1891—1918, XI. 30), *Vörös Ujs.* (1919). — *b)* Vidékiek: Arad: *Arad és Vid.* (1891—1918), *Aradi Közl.* (1892—1916); Debrecen: *Debrecen* (1891—1912), *Debr. Ellenőr* (1891—1917), *Debr. Függetl. Ujs.* (1903—1917); Győr: *Győri Hírl.* (1896—1918), *Győri Közl.* (1891—1896); Kassa: *Felsőmorsz.* (1894—1917); Kolozsvár: *Ellenzék* (1891—1915), *M. Polgár* (1898—1904), *Ujs.* (1899—1917); Miskolc: *Borsodm. Lapok* (1891—1907), *Miskolci Napló* (1901—1920); Nagyvárad: *Nagyvárad* (1891—1918), *Nagyváradai Napló* (1898—1917), *Szabadság* (1891—1918), *Tiszántúl* (1895—1918); Pécs: *Pécsi Napló* (1892—1915); Pozsony: *Nyugatmorsz. Híradó* (1891—1918), *Híradó* (1919); Sopron: *Sopron* (1891—94, 97—905, 912—13), *Soproni Hírl.* (1895—97), *Soproni Napló* (1897—1919); Szeged: *Szegedi Híradó* (1891—1917, VI. 30), *Szegedi Napló* (1891—1921); Temesvár: *Dél-morsz. Közl.* (1891—1918).

E napilapokhoz még a következő hetilap- és folyóiratneműnyiség járult: 13 ált. jellegű folyóirat, egy-egy bölcséleti, gyógyszerészeti és háztartási, 23 hittudományi és hitbuzgalmi, 3 ifjúsági, 9 jogtudományi, 14 közgazdasági (ipari, kereskedelmi és közlekedésügyi), 16 mezőgazdasági, 3 népszerű gyógyászati, 16 pedagógiai, 5 pénzügyi, 3 sport-, 2 szabadkőműves, 11 szépirodalmi, 10 társadalomtudományi, 13 technikai, 2 természettudományi és 5 zsidó felekezeti orgánium. E 161 hetilap és folyóirat rendszeresen átnézett anyaga mintegy 3000 kötetre tehető s feldolgozása legalább is annyi időt vett igénybe, mint a 40 napilapé, tekintve, hogy ezekből a fontosabb cikkek mind címszerint kijegyeztettek s a nekrológokból vagy életrajzokból is bőséges kivonatok készültek. Végül rendszeresen átnéztem egy osomó nap-tárt, egyesületi évkönyvet, püspöki jelentést, valamint a M. N. Múzeum egész iskolai értesítő gyűjteményét, mindenünnen ki-

jegyezve a munkámban tényleg vagy előreláthatóan fölhasználható életrajzi és könyvészeti anyagot, mégpedig az abc első betűire vonatkozókat teljes egészükben, a többieket utalások formájában.

Ez az eredeti gyűjtésem, a M. N. Múzeum könyvtárának cédulakatalógusa s a számomra hozzáférhető bibliográfiákban fölhalmozott anyag az az alap, amelyen munkám könyvészeti és részben életrajzi része fölépül. Az életrajzi részt sok tekintetben kiegészítették azok az életrajzok, melyek az általános és szaklexikonokban s a legutóbbi időben meglehetősen elszaporodott kortárs-lexikonokban találhatók. A lexikonok utóbb említett csoportja, sajnos, több kárt, mint hasznót okozott. E lexikonok u. i. — tisztelet a kivételeknek — főleg arra vannak alapítva, hogy az életrajzok hősei egyúttal a vállalat előfizetői s így nem mindig az érdem, hanem az áldozatkészség volt az irányadó, hogy ki került be a kötetbe. Legőszintebben ezt a tényt a *Vármegyéek és Városok Monografiája* c. vállalat — mely nem tévesztendő össze a Borovszky Samu szerkesztésében megjelent *Morsz. Vármegyéi és Városai* c. sorozattal — vallja be, mely az egyes kötetek függelékében kinyomatott „Személyi adattár“ élén rendszerint csillag alatt megjegyzi: „azokról, akik a munka megjelenését előmozdították“. A közönség nagyrésze végre is megúnva az áldozatokat, következetesen a papírkosárba dobja a címére küldött felhívásokat. Csakis így magyarázható, hogy míg az általam 1924/5-ben postára adott személyre szóló megkeresések jó hatvan százaléka eredménnyel járt, addig az 1938-ban feladottak közül alig tíz százalék után folyt be válasz! Ezt látva, olyan esetekben, amikor az általam nyomozott szerző telefon útján elérhető, ezt az eszközt veszem igénybe s telefonon át mondatom be a legszükségesebb adatokat. Még így is megesett, hogy a felhívott érdeklődésemre annak előrebocsátásával felelt, hogy igen szűkös anyagi viszonyok között él s hosszasan kellett magyaráznom, hogy felvétele a *Magyar írók* sorozatába semminemű anyagi kötelezettséggel sem jár.

E nehézségek láttára igyekeztem lehetőleg függetleníteni magamat a szerzők közreműködésétől s nyomtatott vagy kézíratos forrásokból egybehordani életrajzokat, melyek, ha nem is olyan részletesek, mint a remélt önéletírások, de legalább megvannak. Minden életrajz kiindulópontja a születésre vonatkozó adat lévén, elsősorban ezt iparkodom megállapítani. Itt két általános jellegű munkának vettem gyakran hasznát. Az egyik a

Kempelen-féle *M. nemes családok* s az ezt kiegészítő Daróczy-féle *Nemesi évkönyv*, főnemeseknél pedig a mintaszerű gothai *Geneal. Taschenbuchok*. Ezek igen sokszor a halálozási dátumokra nézve is megbízható forrásul szolgáltak. A másik az 1921-ben megjelent Barcsay-féle *A szabadkőművesség bünei* c. kiadvány II. kötete, mely betűrendben hozza az összes magyarországi páholyok tagjainak jegyzékét, többnyire születési s elvétele halálozási adataik kíséretében. Az egyes foglalkozási ágak közül a legkényelmesebb azon férfiak születési helyének és évének megállapítása, akik 1928-ig a budapesti Műegyetemen szereztek diplomát, hála a *Névjegyzéke mindazoknak, akik ... a ... műegyetemen ... oklevelet ... nyertek* c. 1929-ben megjelent mintaszerű hivatalos kiadványnak. Úgy föllelkesültem ezen a kiadványon, hogy a Pázmány-egyetem jubiláris évében fölvettem Kornis Gyula akkori rektor előtt azt a gondolatot, vajjon nem volna-e jó e jubileumot egy hasonló kiadvánnyal emlékezetessé tenni? Sajnos, mint őnagyméltósága hozzám intézett leveléből értesültem, az egyetemi tanács az indítvánnyal szemben elutasító álláspontra helyezkedett. Így hát a tudományegyetem doktorainál mindig magukból a szigorlati jegyzőkönyvekből kell a helyszínen a szükséges adatokat kijegyezni. Minthogy pedig ehhez mulhatatlanul tudnom kell a doktorátus évét, ezt a forrást csupán két karnál vehetem igénybe: az orvosinál, mivel úgy a Pesti-féle, mint az orsz. orvoskamrai hivatalos jegyzék minden orvos neve mellett kiteszi a diploma évét, s a bölcsészettinél, ahol a megjelent disszertáció évjelzése nyújt ehhez támpontot. Persze a vidéki egyetemekenél ezt csak közvetett úton tehetem meg. Ez a közvetett út a legtöbbször sikerrel jár, de sajnos, nem mindig. Volt rá eset, hogy megbízottam kénytelen volt dolgavégezetlen távozni a dékáni hivatalból, mivel ott az adatok kiszolgáltatását mint „hivatalos titkot“ megtagadták... Kitűnő forrásul szolgálnak a katolikus egyházi férfiakra vonatkozólag az egyes egyházmegyék és rendek jobbjára latinnyelvű *Schematismusai*, melyek legalább a születés és fölszentelés évét majdnem minden esetben, de igen sokszor az egyes papok egész pályafutását is föltüntetik. Használatukat csak az nehezíti meg, hogy tudnom kell, hogy a keresett egyházi férfiú melyik egyházmegye vagy rendtartomány tagja? Ennek megállapítását legalább az 1927–31. évekre nézve a *Katolikus almanach* egyetemes névmutatója könnyíti meg. A protestáns egyházkerületek névtárjai az 1895-i erdélyi kivételé-

vel, mely legalább az egyes lelkészek születési évét is feltünteti, ebből a szempontból figyelembe nem jöhetnek. A középiskolai tanárok születési évét és helyét az 1900-ban, 1907-ben és 1923 óta gyakrabban is megjelent névkönyvek árulják el. Az 1900. évinek a többiekkel szemben megvan az az előnye, hogy a felső kereskedelmi és a felsőbb leányiskolákra is kiterjeszkedik. A tan-személyzet minden kategóriáját felöleli a *Bp. szföv. közokt. év-könyve*, amely azonban a születés helyét nem, csak évét árulja el. Ugyancsak mellőzi a születés helyét a *Fővárosi évkönyv* c. kiadvány, mely viszont a főváros összes tisztviselői-nek teljes születési dátumával szolgál. A felekezeti tanítók közül egyik-másik r. k. egyházi *Schematismus* magyarnyelvű függeléke (pl. a kalocsai főegyházmegyéé) ad életrajzi felvilágosításokat. A többire nézve sokszor forgathattam haszonnal az orsz. tanítói nyugdíjalap kéziratos kartotékját. Ha tudom, vagy sejttem, hogy az illető tanító melyik tanítóképzőben végzett, nem egyszer a tanítóképződei értesítők árulják el a születés helyét és idejét. Az 1927-ben eszolgálásban volt államvasúti tisztviselők születésének és pályakezdésének esztendejét Heeger Árpád: *A máv. tisztviselők rangsorai* (Bp., 1927) c. füzete, a postatisztviselőket *A m. k. posta áll. személyzetének névjegyzéke* (Bp., 1935) árulja el.

A nyomtatott források elégtelensége arra indított, hogy a bejelentőhivatalokat próbáljam igénybe venni. A vidéken tett kísérleteim „az irodalomtörténetnek e legújabb segéd tudományá-
val, miként e próbálkozásomat néhai Móra Ferenc egy hozzám írt válaszában humorosan elnevezte, nem jártak sikerrel, de Budapesten és a rendőrileg hozzátartozó községekben élő vagy élt egyénekre nézve elég jól bevált. Hogy a budapesti rendőrkapitányság mintaszerűen vezetett bejelentőhivatalát igénybe vehetem és vehetem, az Bohdaneczky rendőrtanácsos úr érdeme, aki mint író átérezve munkám jelentőségét, tudakozólapjaimat teljesen díjtalanul tölteti ki a hivatal személyzetével. Hála és köszönet érte! A bejelentőhivaltól nyert értesüléseknek azonban van egy nagy fogyatkozásuk: tudakozólapjaimat a bejelentésekkel nincs módomban magamnak egybevetnem s bele kell törődnöm azokba az adatokba, melyeket az elintézésükkel megbízott altiszt állapít meg. Így eshetett meg, hogy pl. munkám balsikerű előfutárjában, a *Magyar életrajzi lexikonban* az akkori sajtófőnököt megtettem r. k.-nak. Egy újabb esetben a kiírt adatot azzal sikerült a tizenkettedik órában helyesbítenem, hogy köz-

ben hozzáférhettem az 1935-i törvényhatósági választói jegyzék adréma-levonatához. A *Budapest szföv. th. választók jegyzéke* egyébként 1930-ban nyomtatásban is megjelent s így újabban csak azokban az esetekben fordulok a bejelentőhivatalhoz, ha ez a rám nézve fölöttébb hasznos kiadvány nem ad feleletet kérdésemre, vagy azért, mivel a keresett egyén 1930-ban még nem szerepelt a jegyzékben, vagy azért, mivel képtelen voltam megtalálni benne. A jegyzékben való eligazodás u. i. nem könnyű: hiszen a lajstrom nem betűrendben, hanem szavazóközrözeteken belül utcák s ezeken belül házszámok szerint csoportosítja az anyagot. Hogy tehát egy bizonyos nevet megtaláljak benne, ahhoz tudnom kell az illető lakcímét. Ez csak a legtrikább esetekben áll rajta a szerző könyvein. Ha telefonja van, akkor többnyire útbaigazít a *Bp. 1930. é. távbeszélő névsor* (azért csak többnyire, mivel az is előfordul, hogy a telefontulajdonos telefonja nem a lakásán van felszerelve). Máskor meg a *Bpi cím- és lakásjegyzék* nyújt felvilágosítást, mely a választói jegyzékhez mintegy névmutatóul szolgál. Itt meg az a baj, hogy a legutolsó lakásjegyzék 1928-ban jelent meg s jobbra az 1927. évi vagy még régebbi állapotot tünteti fel, ami természetesen nem mindig egyezik az 1930-ival. Persze száz százalékig az 1930-as választói névjegyzék adatai sem biztosak. Különösen áll ez a hölgyek születési évszámára. Itt, ha erre mód van, más megbízhatóbbnak látszó forrást vagyok kénytelen igénybe venni. Ha pl. a választói jegyzékben azt olvasom, miként egy nőíróval kapcsolatban tényleg megtörtént, hogy 1876-ban született, a szföv. tanügyi évkönyvben pedig azt, hogy már 1873-ban meglátta a napvilágot, bármily udvariatlannak lássék is, de kénytelen voltam az utóbbi, mert hitelesebb adatot elfogadni. A tanügyi évkönyv adatait u. i. az igazgatók terjesztik be az eredeti okmányok alapján, míg a választók névjegyzéke az érdekeltek bemondása nyomán készül. De azért még a tanügyi évkönyv sem mindig megbízható. Egy azóta elhunyt iskolaorvosnő esetében, aki meglehetősen későn, elvált asszony korában szerezte meg a diplomáját s akit a társaságból személyesen ismertem, az évkönyv azt a meglepő adatot hozta, hogy 1895-ben született. Ezt a furcsa körülményt szóba hoztam egyik kollégám előtt, aki legott 1882 tájára helyesbítette. A felhozott bizonyíték döntő volt s éppen ezért nem árurom el itt kollégám nevét. Félek, hogy meggyülnék a baja a sógornőjével, akinek az illető hölgy osztály- s így kortársa is volt... Ha már

a kornál tartunk, nem hagyhatom említetlenül azt a gyakorlatomban mindeddig magában álló esetet, amikor egy a szépnemhez tartozó író nem fiatalította, hanem — öregítette magát. Egy kitűnő operett-csillagról van szó, aki a *Tolnai Világlapja* 1907. 17. számában megjelent önéletrajzában a játékában is megnyilvánuló groteszk humorral 1871-re tette születése évét. De változnak az idők s benne változunk mi is. Ugyane művész nő egy 1927. évi bírósági tárgyaláson már 1884-ben születettnek vallotta magát. (A valódi dátum 1878.) Az erősebb nem ebben a tekintetben megbízhatóbb. De mintha a legutóbbi időkben e téren is romlottak volna az erkölcsök. Legalább abban a kis írói lexikonban, melyet Halasy *Új szó* címen adott ki az 1937. évi könyvnapra, igen sok író születési éve 2—3, sőt elvétve több évvel is későbbre van téve, mint más forrásokban.

A legnehezebben megoldható problémák sorába tartoznak a katonai-írók. A tényleges katonák u. i. sem a választói jegyzékben, sem pedig, amennyiben 1930 óta nem változtatták a lakhelyüket, a bejelentő nyilvántartóban nem szerepelnek. S itt a telefonon való érdeklődés sem mindig használ. Egy katonai vezetés alatt álló üzemünk pl. a kötelékében dolgozó szerző életrajzi adatainak elárulását attól tette függővé, ha erre vonatkozólag a honvédelmi minisztériumhoz írásbeli beadvánnyal fordulok, de igazi katonás udvariassággal maga fogalmazta meg a beadványt s küldőne útján küldte el aláírás végett hozzám. Azóta az életrajz is szerencsésen befutott.

A születési évnél is nehezebben állapítható meg az elhalálozás esztendeje. A napilapok halálozási rovatát ugyan állandóan figyelemmel kísérem s minden elhunyt nevét és halálozási körülményeit gondosan kijegyzem, akinek író voltáról tudok, vagy akiről föltehető, hogy irodalmilag is működött. Amde ez a rovat távolról sem teljes s ezenfelül óvhatatlan, hogy egy-egy engem érdeklő halálozás ki ne kerülte légyen a figyelmemet. Ilyen esetekben itt volna a M. N. Múzeum hatalmas gyászjelentés-gyűjteménye. Csakhogy ez részben rendezetlen, részben évről-évről csoportosítva, a gyors tájékozódás szempontjából hasznavehetetlen. Az orvosokra nézve a legtöbb esetben felvilágosít a Pesti-féle évkönyv; ez azonban 1936-tal, amikor az orvosi kamarák megalakultak, megszűnt. A katolikus papok elhunytáról az egyes egyházmegegyék *Schematismusai* vagy *Ordoi* tájékoztatnak, a

középiskolai tanárokéről az egyes iskolák értesítői. De a többi foglalkozási ágakba tartozókról esetről-esetre kell a halálozás évét kideríteni. A Budapesten elhunytakra nézve sok esetben a bejelentőhivatal tud felvilágosítást nyújtani, vagy ha ez az eszköz csődöt mond, a keresztény és zsidó temetők igazgatóságai. (Kározy Pál: *A kerepesiúti temető nagy halottjai*. Bp., 1938. c. derék egybeállítása természetesen az én szükségleteimet távolról sem elégíti ki.) Sorukból külön ki kell emelnem a zsidó temetők mintaszerű ügykezelését. Telefonérdeklődésekre itt szinte kivétel nélkül nemcsak hogy a halálozás pontos dátumával szolgálnak, hanem igen gyakran még a születésével is. A keresztény temetőknél vagy a nyilvántartás kevésbé pontos, vagy a telefonnál jelentkező tisztviselő túlságosan kényelmes, de annyi tény, hogy nem egyszer hiába hívtam fel őket. Így jártam pl. Dárday Sándor, a legfőbb állami számvevőszék elnöke feleségének az esetében. Tudva azt, hogy Dárdayék budai lakosok voltak, a farkasréti temető igazgatóságához fordultam felvilágosításért. Érdeklődésekre azt felelték, hogy a temetőben ilyen nevű halott nincsen. Minthogy senmiképp sem akartam munkámban egy ilyen magas méltóságot betöltött egyén nevének halálozási évével adós maradni, személyesen fölkerestem a községi temetkezési vállalat kigyóutcai irodáját, ahol néhány perenyi keresés után megállapították, hogy Dárdayné Abrioni Ernesztin 1927. február 4-én hunyt el s mint jól sejtettem, a farkasréti temetőben alussza örök álmát. Azóta Szinnyei Ferenc t. barátom a sírját is megtalálta s volt szíves közölni vélem a sírkövén olvasható dátumot. Ez azonban február 7. Minthogy az I. kötetnek az az íve, melyen Abrioni Ernesztin életrajza olvasható, e szíves értesítése vételekor (1938. XI. 27) már rég ki volt nyomtatva, itt igazítom helyre tévedésemet...

Tényleges vagy nyugdíjas állami tisztviselők elhunytáról a Központi Illetményhivatalnak áll módjában pontos felvilágosítással szolgálni. Minthogy azonban ez a hivatal is azok közé tartozik, amelyek telefonérdeklődésre nem, hanem csakis írásbeli megkeresésre válaszolnak, ezt a forrást a legritkább esetekben veszem igénybe. A M. N. Múzeum könyvtárának Főigazgatósága ilyenkor a legnagyobb készséggel áll rendelkezésemre, de a dolog természetéből folyik, hogy egy telefonon öt percen belül meg tudható adat kb. három hét alatt teszi meg az utat íróasztalomig. A sok irka-firkát elkerülendő, jelentéktelenebb esetekben inkább

lemondok a halálozás dátumáról s így hősömnek legalább a fizikai halhatatlanság illúzióját biztosítom...

Az emberi lét e két végpontja közé eső részből a nagy nyilvánosságra tartozó adatokat szintén nem könnyű egybehordani. Azoknál, akik a *Magyarország tisztí címtára* nagy gonddal megszerkesztett kötetében szerepelnek, a hivatalos pálya egyes állomásai pontosan egybeállíthatók, nem egyszer jóval pontosabban, mint ahogyan azt a jobbára emlékezetből írt önéletrajzok nyújtják. Azonban ez az egybeállítás sok időt s még több türelmet igénylő munkával jár. Az a pár sor, melyben egy-egy hősöm karrierjét egybefoglalom, ilyenkor néhány órányi keresgélés eredménye. S e mellett az 1919-től 1927-ig terjedő különösen mozgalmas időszakra nem ad feleletet, minthogy a *Tisztí címtár* ezekben az években nem jelent meg. Sokkal gyorsabb információ meríthető azokból a kéziratos szolgálati táblázatokból, melyeket az egyes tisztviselőkről az illetékes hivatalfőnökök fektettek föl s amelyek másolatban a megfelelő minisztériumokba is beküldettek. E táblázatok a legtöbb minisztériumban nem egy közös irattárban, hanem az ügyosztályok közt elosztva tartatnak nyilván s használatuk annyira körülményes és időtrabló, hogy csak a legritkább esetekben folyamodom hozzájuk: Külön ki kell emelnem az igazságügyminisztérium mintaszerű nyilvántartását, mely az információszerzésnek ezt a módját igen meggyorsítja. Itt az összes táblázatok az elnöki osztály irattárában gyűjtettek egybe s a névmutató alapján bármely táblázat percek alatt kiemelhető. E táblázatokat azonban, tekintettel arra, hogy a minősítést is magukban foglalják, nem kaphatom kézhez, hanem az amúgy is túlterhelt személyzet idejét kell igénybe vennem, hogy a közérdekű, hivatalos titkot nem képező adatokat lediktálják. Érthető, hogy csak a legkétségteljebb esetekben vagyok a terhükre.

Az előadottakból önként folyik, hogy azt az ideált, melyet a *Magyar írók* egyes cikkelyei megszerkesztésénél magam elé tűztem, nem mindig sikerül egészen elérnem. Ez csak úgy volna lehetséges, ha mindenki, aki munkámban szerepel, megadná a feleletet azokra a kérdőpontokra, melyeket a sajnos oly sokszor válaszolatlanul hagyott körlevelemben felállítottam. E kérdőpontok a következők: 1. Vezeték- és keresztnév, esetleg nemesi előnév. (Névmagyarosítás vagy fölvetett írói név használata esetén az eredeti családi és keresztnév is közlendő.) — 2. Születés helye, éve, hónapja és napja. — 3. Vallás. — 4. Szülők neve és

foglalkozása. — 5. Mikor, hol és milyen iskolákat végzett. — 6. Mikor, hol és milyen minőségben hivatalnokoskodott vagy mily szabad pályán működött. — 7. Hivatalos és társadalmi kiüntetései. — 8. Mely folyóiratokban és hírlapokban, mely években s minő tárgykörből vett dolgozatai jelentek meg akár magyar, akár más nyelven. — 9. Könyv vagy füzet alakjában megjelent eredeti és fordított műveinek címjegyzéke a megjelenés helyének és évének föltüntetésével. — 10. Mily időszakai vagy egyéb kiadványokat s mikor szerkesztett. — 11. Lapokban és önálló művein használt betűjegyei, álnévei és egyéb jegyei. E 11 ponthoz még egy 12. pont is járul, mely az 1914/8. háborúban résztvetteknél a háborús élményekre, férjes nőknél pedig a házasság körülményeire (férj neve és állása, a frigykötés, válás és megözvegyülés időpontja) vonatkozik.

Az életrajzok végső megszerkesztésének módját két szóban foglalhatom össze: tömörség és tárgyilagosság. Az életrajzokat úgy igyekszem megfogalmazni, hogy az a megírás helyétől vagy időpontjától teljesen függetlenül hasson. Kizárólag a mult időt használom s az ilyenféle kifejezéseket, mint teszem azt „Budapestre jött“, lehetőleg kerülöm. Még az olyan egyénileg értelmezhető szavakat is, minő a „néhány“ vagy a „sok“, a színtelenebb „több“ kifejezéssel pótolom. Szóval mindent elkövetek, hogy olyan szenvtelenül álljak szemben az egyes írókkal, mint tárgyukkal szemben a leíró természettudósok.

Minden cikkely végén apróbb betűkkel jó a vonatkozó irodalom időrendi felsorolása, ahogy ezt már Szinnyei is tette, Nagy elődöntől csak ott térek el (pl. Arany Jánosnál), ahol különösen gazdag és részletező irodalomról van szó. Ilyenkor az irodalmat tárgykörökre bontott apróbb fejezetekben adom, persze az egyes szakaszokon belül időrendben. Az idézett irodalmat az írásbeli források rekesztik be. Az önéletrajzoknál — s ez Szinnyeivel szemben újítás — mindig kiteszem az évet is, melyből az életrajz való.

A nevek az ä-, ö-, ü- és w-vel bővült latin ábécé szoros betűrendjében követik egymást. Azonos nevek egymásutánját az utónevek betűrendje, azonos utónevekét a születés évrendje, vagy ennek hiányában a cikkemben szereplő első évszám határozza meg. Az összetett vezetéknevek mindig az egyszerűek mögé kerülnek. Álnévű szerzőket, ha a valódi nevet sikerült megállapítanom (ehhez nem egyszer a sajtóügyészség szíves segítségét voltam

kénytelen igénybe venni a valódi név alá soroztam, utalással az álnév alól. Olyan íróknál, akik kizárólag tolluk után élnek, az életrajz állandóan használt álnevük, ú. n. elismert írói nevük alá került (pl. Herczeg Ferenc). Ha azonban a hivatásos író pályája kezdetén saját neve alatt írt s csak később kezdett írói nevet használni, az életrajz a valódi név alatt keresendő (pl. Áchim Géza). A nőírók elvileg mindig leánykori nevük alá vétettek (pl. Bajza Lenke, utalással Beniczky Ferenéné és Heckenast Gusztávné alól). Az eltérő ortográfiájuk híján azonos vezetéknevek (pl. Kovách, Kovács, Kováts) célszerűségi okokból mindig az alatt a forma alatt sorakoznak egymás mögé, amelyben az az író használja, aki keresztneve alapján a sor élén áll. A többi változat alól általános utalás készül. Ha azonban a helyesírásbeli különbség a név első betűjében nyilvánul meg (pl. Eötvös és Ötvös), mindegyik változat az abc azon helyére kerül, ahová a kezdőbetű alapján tartozik.

Végül megjegyzem, hogy akinek bármily csekély írói munkásságát felkutatnom sikerült, azt kivétel nélkül fölvettem, mert sohasem lehet tudni, hogy valamely jelentéktelennek látszó ember a késő jövőben nem kerül-e az érdeklődés homlokterébe. Például felhozom Csókás Ferenc kecskeméti kisgazda esetét, aki 1857–7?. írt néhány cikket a korabeli gazdasági lapokba s akit hiába keresünk nagy elődöm munkájában. S íme Gesztelyi Nagy László az Úr 1938. esztendejében mint a homoki szőlőtelepítés egyik úttörőjének nemcsak hogy megírta részletes életrajzát, hanem cikkeit is újra lenyomatta!

Persze az „életrajz“ minden fáradozásom dacára sok esetben csak a szerző polgári foglalkozása feltüntetésére, sőt nem egyszer — főleg szépíróknál — a pusztá névre szorítkozik. Így pl. egy Balassa Árpád nevű költőről, aki 1912/3. írt verseket *A Hétk* s aradi lapokba, minden utánjárásom ellenére sem sikerült semmi közelebbit kiderítenem. Három Balassa Árpádot is felhajszoltam; az egyik 1904-ig Berger, 1871-ben született s ma a Beszkárt ny. ig. helyettese, a másik 1904-ig Kohn, 1905-ben tett érettségét a bpi V. ker. áll. gimnáziumban s a harmadik 1916-ig Berger, 1892-ben született Budapesten és 1910-ben szerzett ép. mérnöki oklevelet. De hogy a három közül melyik írta a verseket s ha egyikük sem írta, ki az ismeretlen negyedik, az egyelőre földérintetlen titok. Ilyen esetekben talán a rádiókörözés segíthetne. Ez a módszer azonban egyelőre csak az államrendőrségnek áll a rendelkezésére.

Viszont arra is van eset, hogy a források sokasága idéz elő zavarokat. Bakó József tanító-költőről pl. *Az Est 1938. é. hármaskönyve* azt állítja, hogy 1905-ben, az 1938 végén megjelent *M. műv. lexikon* pedig azt, hogy 1896-ban született. Telek A. Sándor asztalosmester *Egyre borúsabb napok* című, Rimaszombatban megjelent verskötetét három forrás is említi, csak hogy az egyik 1920-ra, a másik 1922-re, s a harmadik 1924-re teszi megjelenése évét...

Máris hosszúra nyúlt fejtegetéseimet nem zárhatom le anélkül, hogy néhány szóval ki ne térjek munkám megjelenésének viszontagságaira. Az Akadémia eredeti elgondolása az volt, hogy az új sorozatot a megbízatásomkor dúló háború befejezése után ugyanaz a cég fogja kihozni, aki a törzsmunka kiadására vállalkozott s az Akadémia csupán a szerzői honoráriumot fizeti. A háború tragikus befejezése azonban keresztülhúzta ezt a számítást: sem a kiadó, sem az Akadémia nem volt abban az anyagi helyzetben, hogy a nagy mű megindulhasson. Ezt látva, Hóman Bálint, a M. Nemz. Múzeum akkori főigazgatójának rábeszélésére elfogadtam a Lantos Rt. ajánlatát, amely késznek mutatkozott arra, hogy művemet *Magyar életrajzi lexikon* címen háromhavonként megjelenő négyéves füzetekben kiadja. Azonban a vállalkozás, úgy látszik, meghaladta anyagi erejét: mindössze hat füzetet hozott ki s azt is a megállapítottnál jóval lassúbb ütemben (negyedfél év alatt a kikötött másfélév helyett!). Az 1929. évben egyre jobban kimélyülő gazdasági válság azután végleg megpecsételte a vállalat sorsát. A 7. füzetből alig másfél-ívre valót szedtek ki s aztán félretették a kéziratot, mely az utolsó füzeteket kinyomtató Kunosy-nyomda kezén végleg elkallódott. Ezzel érzékeny veszteséget okozott, mert a Baintner Jánostól Baliko Lajosig terjedő rész eredeti gyűjtése ilyen módon elveszett s azt csak igen tökéletesen sikerült pótolnom. Ismét évek multak el a mű kiadatásának legesekélyebb reménye nélkül. Amikor aztán 1934 szeptemberében nyugdíjba kényszerültem, Hóman öccsellencíája mint kultuszminiszter ígéretet tett arra nézve, hogy a szerinte is nélkülözhetetlen forrásmunka megjelenéséről gondoskodik. Egyúttal Fitz József, a Széchényi Könyvtár új főigazgatójával megállapodott abban, hogy munkahelyemet s a könyvtár gyűjteményeiben való szabad mozgást számomra tovább is biztosítsa. Csak a legnagyobb hálával emlékezhetem meg Fitz ömértóságáról, aki vérbeli könyvtáros létére teljesen átérzvéen a *Magyar*

írók jelentőségét, nemesak hogy mindent elkövetett, hogy kutatómunkám zavartalanul tovább folytathassam, hanem amikor látta, hogy az a vállalat, melyre Hóman miniszter gondolt, a mű kiadásától húzódozik, a nála megszokott energiával vette kezébe az ügyet. Elhatározta, hogy mint a Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesülete kiadványát fogja piacra dobni, előfizetés útján teremtve elő a szükséges összeget. Száz meg száz előfizetési felhívást küldött szét az országban, de mindössze 80 előfizetőt sikerült toboroznia. A vállalkozásból ismét nem lett volna semmi, ha Hóman Bálint nem tette volna lehetővé, hogy a vallás- és közoktatásügyi minisztérium és a M. Tud. Akadémia 50- 50 példány átvételére kötelezve magát, a kiadás megindulhasson. Egyik legutolsó miniszteri ténykedése volt ez s a magyar tudománytörténet úgy neki, mint utóda, gróf Teleki Pál és államtitkáruk, Szily Kálmán őexcellenciáiknak e gesztusukért örök hálával tartozik. A határozat vétele után legott nyomdába került az első kötet kézírata. 1938 Karácsonyára a 40 ívből 15 már szerencsésen kinyomatván, alapos a reményünk, hogy a Gondviselés segítségével legkésőbb Pünkösd napjára az egész kötet kikerül abból a kis vidéki sajtóból, ahová a budapesti, ilyen természetű művek előállítására sokkal jobban fölszerelt nagyüzemek teljesíthetetlen föltételei kényszerítették.